

З. Ф. Піскозуб,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ МНОЖИНИ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

Стаття є результатом дослідження проблеми функціонування абстрактних іменників множини, оскільки абстрактна лексика відрізняється від загальної своєрідними закономірностями. Автор зосереджує основну увагу на стилізовому використанні форм множини абстрактних іменників у системах французької та української мов.

Ключові слова: абстрактний іменник, граматична форма множини, категоріальні транспозиції.

Статья является результатом исследования проблемы функционирования абстрактных существительных множественного числа, так как абстрактная лексика отличается от общей лексики своеобразными закономерностями. Автор сосредоточивает основное внимание на стилизованном использовании форм множественного числа абстрактных существительных в системах французского и украинского языков.

Ключевые слова: абстрактное существительное, грамматическая форма множественного числа, категориальные транспозиции.

The article is based on research problems in the functioning of plural abstract nouns since abstract vocabulary is different from general vocabulary by general regularities. The author concentrates the focus on style using the plural form of abstract nouns in French and Ukrainian languages.

Keywords: abstract noun, plural grammar, categorial transposition.

Зародження і розвиток категорії числа, що проявилася в мові, відображає етапи становлення абстрактного мислення людини. Шлях розвитку мислення від конкретних чи менш абстрактних форм до більш абстрактних закріпився в мові через прояв мислення в історії окремих слів, категорій і розрядів слів. Перші словесні вираження поняття числа безпосередньо зв'язані з конкретним предметним позначенням. «Цей початковий етап в становленні категорії числа пов'язується з безпосередньо-чуттєвим сприйняттям кількості у вигляді конкретної множинності» [20, с. 6].

Значення абстрактної лексики та її форм множини формує і ставить перед дослідниками свої не завжди однозначні запитання: якими є реляції слів у реченні, як вони узгоджуються, якою є участь форми множини у формуванні словотвірних моделей, а також нових лексичних значень і нових слів у формі множини. Спосіб розв'язання цих проблем багатогранний, оскільки дозволяє вченим застосовувати різні підходи.

Актуальність обраної теми визначено потребою часу, оскільки саме тепер спостерігається кульмінація розвитку абстрактних іменників та щільність міжрівневої мовної взаємодії. У зв'язку з цим стає науково перспективною проблема семантико-функціональних характеристик абстрактних іменників залежно від стильової орієнтації текстів. Отже, **мета статті** – аналіз абстрактних іменників множини у художній літературі та виявлення домінуючих рис їх функціонування. **Об'єктом** дослідження є абстрактні іменники множини. **Предметом** дослідження є лексичні, семантичні та функціональні параметри абстрактних іменників французької мови.

Абстрактні іменники, що відносяться до розряду іменників *Singularia tantum* мають форму лише однини, але це не означає відсутності віртуальних можливостей утворення в них форм зі значенням і зовнішніми ознаками множини. Це явище можна прослідкувати на прикладах, взятих з художніх творів не лише сучасних французьких авторів, а й із творів корифеїв української літератури, які широко використовували абстрактні іменники для опису складних і глибоких психологічних переживань.

«*J'acceptais toutes ces trisresses, ces conflits, ces plaisirs à venir, j'acceptais tout d'avance avec derision*» [11, р. 43].

«*Murmurant des folies tout bas... Et me faisant fermer les yeux*» [4, р. 287].

«*Il avait à quarante ans les paniques et les desespoirs*» [12, р. 17].

«*A dis-huit ans..., il avait des sympathies non dirigées, des gentilles non calculées*» [1, р. 50].

«*Betty Bragance utilisait toujours le pluriel pour débiter ses platitudes*» [12, р. 31].

Типологічно близьким щодо форми абстрактних іменників французької мови є український вірш:

«*Ті жалі гіркії – вони мені серце зв'ялили!*» [21, с.52].

«*Я, нітьма, не люблю тих блисків і розкошів багатих домів, я їх гашу і пригнічую, щоб схвати бездомних...*» [15, с. 559].

«*Нащо даремнії скорботи? Назад нема нам вороття*» [22, с. 58].

Отже, транспонування абстрактних іменників, які ми звикло відносимо до розряду *Singularia tantum*, у множини є характерним для художнього слова, зокрема для поезії. Множина абстрактних іменників зазначеного типу вживається з метою наголошення експресивності виразу, для своєрідної, образної його конкретизації. На думку Помірка Р.С. у художньому поетичному мовленні експресивно-емоційні ознаки слова є найвищими [17, с. 198].

Особливістю французьких абстрактних іменників у порівнянні з іншими мовами є їх здатність до широких категоріальних транспозицій Проте спостерігається категоріальна лакуна. А саме, низка абстрактних іменників французької мови взагалі не мають форми множини: *la papauté, la paresse, la prédictivité* і ін. А такі українські абстрактні субстантиви, як воля, добро, терпіння, стид не піддаються транспонуванню в множини. В

цьому випадку, на наш погляд, слід звернутися не лише до мовної, а й до психологічної точок зору. Ці поняття настільки глибоко вкоренилися в українську ментальність, що вони є не просто абстрактними поняттями, а назвами особливих рис українського характеру, які передавалися з покоління в покоління. Конкретизація ж значення через надання їм форми множини спричинило б збіднення понятійної сутності лексем. Можливо, через це деякі автори переконані, що при вживанні таких іменників у формі множини виникає особливий стилістичний ефект. Загалом, коли мова йде про назви конкретних почуттів, станів, якостей, то в окремих сферах мовлення можуть утворюватися оказіональні іменники множини шляхом або простої аналогії до інших слів, або ж шляхом свідомого відхилення від правил. Проте, такі випадки є більш характерними для поетичної мови.

У французькій мові поняття числа, як ми вже зазначали, є більш розчленованим. Іменники в множині можуть виражати не лише множинність предметів, але і один предмет, що складається з декількох частин. Справді, іноді нам доводиться позначати загальною назвою *haine* тисячу абсолютно різних видів ненависті:

Ils sont encore à ces haines, dans cette partie du Languedoc [2, p. 56].

«Mais Mahaut, parce qu'elle était à Maubuisson, et que toutes ses haines s'en trouvaient ravivées, ne se sentaient pas en humeur de céder» [5, p. 160].

Наведені приклади є ще одним свідченням думки Поповича М.М. про те, що «велика частотність вживання множинних і комбінованих форм детермінативів означеності з абстрактними іменниками – ще одне підтвердження того, що конкретні й абстрактні іменники не становлять собою чітко розмежованих лексико-граматичних підкласів слів» [18, с.214].

Однак, процесу розчленованості у французькій мові певною мірою допомагає і наявність трьох артиклів, з допомогою яких з'являється можливість перетворити будь-який іменник, в тому числі і абстрактний, в частину цілого, а якщо мова йде про якусь частину, то значить, з'являється і думка про число. Наприклад: *«Une suite d'atrocité si recherchée dans les âmes religieuses»* [3, p.146].

Тобто наявність артиклів у французькій мові певною мірою спонукає до утворення категоріальних бінарних числових протиставлень.

Пояснення цього деякі дослідники вбачають і в існуванні у французькій мові часткового (партитивного) артикля, який з розвитком мови набуває здатності взаємодіяти з різними іменниками (Ж. Дамурет і Е. Пішон). Вживання часткового артикля при будь-якому іменнику означає, що цей іменник не можна порахувати (Л. Ілія). Загалом, реляції абстрактних імен з трьома артиклями (партитивним, означеним і неозначеним) у французькій мові є специфічним, навіть суперечливим. Як вважає Г.Алейнік, вживання часткового і неозначеного артиклів залежить не стільки від лексичних властивостей іменників, скільки від «способу сегментації дійсності мовцем» [14, с. 15].

І тоді частковий артикль розглядається вже не як «комбінаторний варіант неозначеного артикля, а як один із рівноправних елементів граматичної структури мови, значення якого протиставляється значенню неозначеного артикля і утворює разом з ним граматичну опозицію рахованості/нерахованості» [ор. cit.].

Частковий артикль, його статус, завжди викликав дискусії серед дослідників французької мови. Ми ж наведемо слова О. Іохвідової, яка вважає, що «для партитивного артикля функція вираження одного із значень числа – нерахованості – видається не лише дуже важливою, але і релевантною» [16, с. 6].

Приклади показують, як у зв'язку зі зміною кількості, тобто зі зміною артикля, видозмінюється значення лексеми, виникає нова якість, що відрізняється від попередньої, яка, в свою чергу, переходить в кількість: *l'hostilité* – ворожнеча, неприязнь; *les hostilités* – воєнні дії, напад; *l'élection* – обрання, відбір; *les élections* – вибори. Конкретизація поняття є явищем, водночас, динамічним. Між лексемами встановлюються своєрідні родо-видові відношення. Отже, за допомогою форм множини утворюється форма множини, відмінна від однини.

Однією з можливих класифікацій є наступна, запропонована нами, в основі якої лежить ступінь абстрактності конкретизованого значення, набутий відокремленим іменником при транспозиції в множину:

1) *«правильні» абстреми*, тобто такі, що формуючи множину за загальним правилом, залишаються абстрактними. Сюди ми віднесли такі відокремлені іменники: *la bêtise* – дурість-дурощі, *le péché* – *les péchés* – гріх-гріхи, *l'énigme* – *les énigmes* – загадка-загадки, *l'habitude* – *les habitudes* – звичка-звички, *le reproche* – *les reproches* – докір-докори, *l'observation* – *les observations* – зауваження, *l'accusation* – *les accusations* – обвинувачення.

Кількісний характер абстрактних іменників цієї групи можна виявити шляхом субституції кількісних числівників. Наприклад: *une joie* – *des joies*, *deux joies*, *trois énigmes*, *mille pensées*, *sept péchés*.

Така зміна кількісного характеру відокремлених іменників при переході в форму множини знаходить своє використання і в літературі. Наприклад:

«En une seconde mille pensées, mille suppositions me traverserent l'espoir» [9, p. 271].

«Non là il exagerait; il n'avait jamais apprécié le rite des sacrifices humains mais la tequila, oui, il connaissait...» [12, p. 38].

«Ils y goutaient des joies exquisés» [13, p. 80].

«... ça lui permettait de faire endosser une bonne partie de ces sottises une troisième personne» [12, p. 57].

«Si Philippe de Valois jusqu'à ce jour n'avait pas encore étonné l'Europe par ses talents, on lui faisait toutefois confiance» [5, p. 28].

«Ainsi le loyal Valois, le preux chevalier, le héros de tournoi, avait déjà donné deux promesses contradictoires» [ор. cit., p. 36].

Отже, наведені приклади показують, що процес переходу цих абстрем в множину відбувається без жодної втрати відокремленими іменниками їхньої абстрактності. Абстрактний характер відокремлених іменників

множини *suppositions, sacrifices, joies, sottises* такий самий, як і в однині, а тієї конкретності, про яку говорили лінгвісти, в прикладах, що належать першій виокремленій нами групі, побачити важко, змінюється лише їх кількісна характеристика;

2) абстреми, які, формуючи множину, набувають певного ступеня конкретності.

Це саме той процес, на який вказують майже всі дослідники. Справді, такі абстрактні субстантиви, як *l'amitié, la bonté, le bonheur* стають конкретнішими у формі множини. Проте, набуваючи конкретного характеру, вони все-таки не втрачають своєї абстрактної суті. Цікаво зазначити, що іменники, віднесені до другої групи, характеризуються тим, що в їх семантичне поле включаються більш конкретизовані за значенням слова, що транспонувалися у форму множини, ніж їх понятійні елементи в однині: *la bonté – les bontés, la prudence – les prudences, l'attention – les attentions, l'amitié – les amitiés*. Наприклад:

«*J'ajoute que consoler, en ce cas, est un mot qui n'entraînera pas forcément à de quelconques extrémités*» [11, р. 155].

«*Une pensée d'argent lui était venue, et elle s'y accrochait pour excuser la passivité de son attitude: elle avait entamé le matin même ses dernières économies; elle ne pouvait plus attendre*» [6, р. 79].

Функціонування слова «*amour*» у французькій мові привертає увагу категоріальними альтернаціями роду і числа. Згідно з даними словника *Petit Robert 1*, цей іменник є чоловічого роду. Утворюючи форму множини, він конкретизує своє значення і означає вже «любовні пригоди», а в поетичному стилі ця абстрама змінює граматичний рід: «*Mais le vert paradis des amours enfantines*» [10, с. 61].

Транспонуючи в множину і конкретизуючи своє значення, відокремлені іменники зберігають свій абстрактний характер як іманентну рису, однак, дещо «опредмечені» категорії отримують відтінок абстрактності.

Таблиця 1
Процес транспозиції абстрактних іменників (AI) в множину

Однина	Множина
<i>l'impatience</i> (нетерпіння)	<i>les impatiences</i> (приступи нетерпіння)
<i>la brusquerie</i> (різкість)	<i>les brusqueries</i> (прояв різкості)
<i>la bonté</i> (доброта)	<i>les bontés</i> (прояв доброти)
<i>la prudence</i> (обережність)	<i>les prudences</i> (прояви обережності)
<i>la prodigalité</i> (марнотратство)	<i>les prodigalités</i> (надлишкові витрати)

Абстрактний іменник однини, трансформований у множину характеризується, з одного боку, конкретизацією свого значення, а з іншого, динамічністю розвитку цього ж значення. Завдяки процесу транспозиції, інтенсифікація дії призводить до утворення значення, що означає результат дії. Для підтвердження думки наведемо пари слів однини і множини у вигляді таблиці 1.

3) абстреми з градаційною ознакою. До цієї групи відносяться відокремлені іменники, які при переході в множину, поряд з конкретизацією, володіють дещо більшим ступенем абстрактності, ніж проаналізовані вище приклади. Сюди слід віднести абстреми такого типу: *l'honneur – честь, les honneurs – почесні, la violence – жорстокість, les violences – насильницькі міри, la tendresse – ніжність, les tendresses – ласки та ін.*

«*Il possédait les caractéristiques classiques de l'affranchie, la salacité, la servilité, la méticulosité. Il n'était pas une des ses bassesses et meme de ses tics que Tacite n'eût décrit...*» [7, р. 75].

«*Antoine sentait autour de lui les courages faiblir, l'endurance fondre, les soins devenir plus lents, moins précautionneux*» [6, р. 585].

«*Je me lançait dans les mensonges, écrits à Catherine de me faire parvenir une fausse invitation*» [11, р. 90].

Абстрактні іменники другої і третьої груп нашої класифікації мають спільну ознаку, а саме конкретизація значення при їх транспозиції в множину. Однак, інтенсивність конкретизації абстрем другої групи є вищою, ніж у абстрактних іменників третьої групи. Для останніх є характерним високий ступінь абстрактності конкретизованого значення при їх транспозиції в множину. Процес транспозиції AI трьох груп в множину схематично зображений на рис. 1.

Як видно з рисунка, процес транспозиції AI першої групи в множину відбувається без втрати їх абстрактного значення. Для відокремлених іменників, що належать до другої групи транспонування в множину призводить до утворення конкретизованого значення, із збереженням, однак, їх абстрактної суті. Транспозиція в множину AI третьої групи характеризується високим рівнем абстрактності конкретизованого значення відокремленого іменника, транспонованого в множину.

Приклади, наведені нами, демонструють не лише процес переходу абстрактних іменників в множину, а й показують різноманітність чинників цього переходу. Процес формування категорії множини, на нашу думку, зачіпає не всі таксономічні групи слів. Є група абстрем, які, з точки зору функціонування, не можуть утворювати множину, тобто їх функціонування у формі множини не буде мати логічних підстав. Сюди відносяться відокремлені іменники з суфіксами *-isme (-ізм)* – зі значенням «світоглядна позиція, діяльність, уклад» – *vandalisme, tsarisme, pasifisme, triomphalisme, papisme, volontarisme, i -at (-ам): plagiat, principat, pontificat, etc.* Зауважимо, що Р.Мартен взагалі не відносить субстантиви на *-isme* до абстрактних [8].

Аналіз семантики абстрактних іменників множини в системі французької мови дав змогу зробити наступні висновки: 1. Кількісно ці іменники репрезентують значний лексико-граматичний розряд іменників, в яких логічно категорія множини відсутня. 2. Вживання абстрем у множині призводить до їх переходу в розряд

іменників, які підлягають лічбі, тобто відбувається зміна семантики абстрактними іменниками в напрямі набуття ними конкретного значення.

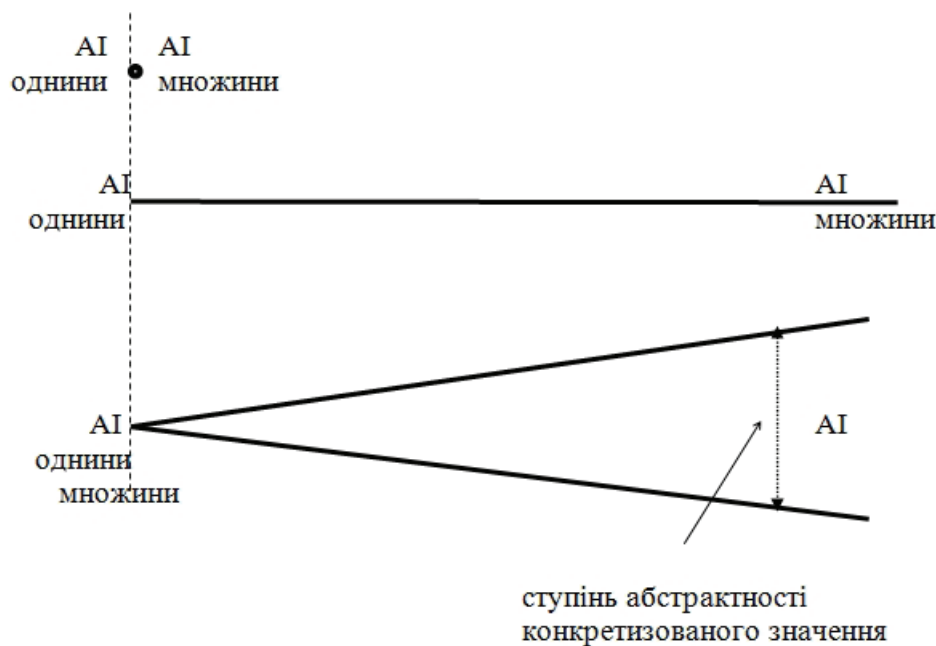

Рис.1. Транспозиція одиничного іменника в форму множини

Під процесом конкретизації значення слід розуміти не елементарний процес, а форму прояву абстрактного. Формуючи множину і змінюючи цим свою семантику, абстрактні іменники залишаються абстрактними поняттями, оскільки сама форма множини конкретизує не значення, а лише «предметність» іменника. Аналіз семантичного змісту у вказаних іменниках дає нам можливість прослідкувати за чинниками переходу абстрактних іменників до більш конкретного значення, виявити кількісно – якісні зміни цього переходу. Загальноновизнана тенденція по відношенню до абстрактних імен – більшою мірою це стосується української мови, – це невираженість протиставлення за числом. У багатьох випадках застосування рахунку призводить до зміни початкового значення слова в множині. Володіючи узагальненим значенням, форми множини дозволяють дещо переосмислити абстрактне слово, що утворилося, тобто прийняти його ніби в новому контексті. Так, іменник «бруд» у тлумачному словнику української мови за редакцією І.Білодіда визначається наступним чином: «1) те, що робить що-небудь нечистим, грязь, болото; 2) розпуста, аморальна поведінка» [19, с.240].

У цих двох значеннях слово «бруд» виступає в однині. Спробуємо поставити це ж слово в множині, скажімо, як подає словник, «грязі». Тепер, дане слово набуває іншого смислу, а саме, «намул озер або морів, що використовується як лікувальний засіб» [19, с. 185]. Причому, в словнику воно подається з позначкою «тільки в множині». Подібна зміна початкового значення слова «бруд» при переході в множину прослідковується і у французькій мові, де функціонує розвинута мікрогрупа лексем для позначення «броду»:

- 1) *saleté (f), boue (f), crotte (f)* – сльота; *ordure (f)* – нечистоти, сміття;
- 2) *crasse (f)* – бруд на шкірі, одягу; *crotte (f)* – вуличний бруд;
- 3) перен.зн. *vilenie (f)* – мерзотність, огидність; *saleté (f)* – непристойність; *ordure (f)* – розпуста.

Окремо подається слово «грязі» з позначкою «множ.мед.» – *boues (f, pl)*.

Абстрактні іменники, як і всі інші розряди іменників, можуть мати граматичні форми однини чи множини, але лише в певних межах, утворюючи морфологічні типи імен. Іменники французької мови, що мають лише форму множини (*Pluralia tantum*) завдяки своїй етимології мають виражають значення сукупної множинності. Наприклад, *accordailles (f, pl)* – заручини, *affres (f, pl)* – смертні муки, *annales (f, pl)* – аналі, літопис, *fiançailles (f, pl)* – заручини, *moeurs (f, pl)* – звичаї, *prolégomènes (m, pl)* – пролегомени, попередні роздуми, *ténèbres (f, pl)* – темнота, невігластво, *vivres (m, pl)* – їжа, продовольство. Деякі абстрактні іменники французької мови, що означають сукупність предметів, тобто, класифікуються як збірні, утворюючи множину, набувають функціональних ознак іменників, які можна порахувати: *un peuple – des peuples, la foule – les foules*. Загалом, ідея множинності збірних іменників залишається невизначеною: *l'humanité, le clergé, la bourgeoisie*.

Гене́за абстрактних іменників полягає в транспозиції форм числа, при яких утворюються відмінні від початкового значення смислові відтінки. Утворені абстрактні імена у формі множини отримують новий смисл і таким способом лексикалізуються. Наше подальше завдання полягає у дослідженні проблеми стилісового використання абстрактних іменників множини, оскільки однією із релевантних рис лексико-граматичної категорії числа є її стилістична виразність.

Література:

1. Curtis J.-L. *Un jeune couple*, Julliard. – Paris, 1967.

2. Daudet A. Les rois en exil. Roman parisien. – M. : Editions du Progrès, 1979. – 416 p.
3. Diderot La Religieuse. Le neveu de Rameau. – M. : Editions du Progrès, 1980. – 445 p.
4. Druon M. Les grandes familles. – K. : Edition Dnipro, 1976. – 384 p.
5. Druon M. Les rois maudits. Le lis et le lion. –P. : Editions mondiales, 1960. – 170 p.
6. Gard R. M. du. Les Thibault. – M. : Editions en langues étrangères, 1960. – T. 1. – 687 p.
7. Giraudoux J. Bella // J. Giraudoux Oeuvres choisies. – M. : Editions du Progrès, 1980. – 470 p.
8. Martin R. Le fantome du nom abstrait // Actes du colloque de Dunkerque (15-18 septembre 1992) «Les noms abstraits». – Villeneuve d'Ascq: Presse Universitaire du Septentrion. – 1996. – Pp. 41-51.
9. Maupassant G. de. Mademoiselle Perle // G. de Maupassant Contes et nouvelles choisies. – M. : Editions du Progrès, 1976. – 335 c.
10. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Le petit Robert. – P. : Le Robert, 1992. – 2172 p.
11. Sagan F. Un certain sourire. – P. : Julliard, 1970. – 177 p.
12. Sagan F. Un sang d'aquarelle. – P. : Gallimard, 1989. – 355 p.
13. Zola E. Contes et nouvelles choisies. – M. : Editions du Progrès, 1971. – 343 p.
14. Алейник Г. Семантико-грамматические особенности абстрактных существительных: Автореф. дис... канд. филол. наук / Г. Алейник. – М., 1970. – 27 с.
15. Жук М. Вона / М. Жук // Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 670.
16. Иохвидова А. Особенности функционирования партиципального артикля в современном французском языке: Автореф. ... дис. канд. филол. наук / А. Иохвидова. – М., 1982. – 26 с.
17. Помірко Р. С. Структурно-семантична віртуальність поетичного слова / Р. С. Помірко // Тези Всеукраїнської наукової конференції «Провідні лінгвістичні концепції кінця XX століття. – Львів, 1996. – С. 198-200.
18. Попович М. М. Детермінованість/недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови) / М. М. Попович. – Чернівці : Вид-во «Рута» Чернівецького національного університету, 2001. – 347 с.
19. Словник української мови / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970. – Т.2. – 550 с.
20. Таранец В. Г. Происхождение понятия числа и его языковой реализации (к истокам индоевропейского праязыка) / В. Г. Таранец. – Одесса, 1992. – 115 с.
21. Українка Леся. Сльози-перли // Леся Українка. – Твори в 2-х томах. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 1. – 604 с.
22. Українка Леся. Скрізь плач, і стогін, і ридання... // Леся Українка. – Твори в 2-х томах. – К. : Наукова думка, 1986. – Т.1. – 604 с.